Hogyan lett Debrecen város iskolájából református iskola?

A Debrecenbe látogatóknak feltűnhet, hogy itt a templomtornyok többségének tetejét, szemben a magyarországi templomok nagy részével, nem kereszt, hanem csillag vagy kakas díszíti. Mindkettő a magyar reformátusok jelképe. Debrecent „kálvinista Rómá"-nak is szokás nevezni, hiszen ez a város a magyar kálvinizmus, azaz a református vallás központja.

A középkori Debrecen

Debrecen már a középkorban is jelentős település volt. Nagy Lajos király 1361-ben mezővárosi rangra emelte, majd Mátyás király 1477-ben árumegállítói joggal ruházta fel. A környéken virágzó mezőgazdaság és a hortobágyi állattartás termékeit a városi céhek dolgozták fel. Már a 15. században megalakultak a csizmadiák, szabók,

mészárosok, vargák, pékek, tímárok, csapók céhei, amelyek a 16–18. században élték virágkorukat. Emléküket ma már csupán néhány utcanév őrzi Debrecenben: Csapó, Varga, Tímár utca.

A város a puszta közepén fekszik, hegyei, jelentékeny vizei nincsenek. Természeti adottságaiból következően középkori építészete fejletlen volt, határait – a kor szokásaival ellentétben – nem védte kőfal, csupán árok és deszkapalánk. Hét egykori városkapujának emlékét is utcanevek őrzik: Péterfia, Csapó, Szent Anna, Várad, Miklós, Hatvan és Mester utca. Debrecen egyetlen jelentős középkori épülete, a gótikus stílusú Szent András-templom, a város főterén állott. Ennek szomszédságában működött az a városi iskola, amelyből a 16. század folyamán a híres Református Kollégium kifejlődött.

Az európai reformáció

A reformáció célja a 16. század elején a keresztyén hit és az egyház megújítása volt. Németországban Luther Márton, Svájcban *Kálvin János* és *Zwingli Ulrik* vezette a mozgalmat. A reformátorok tanítása szerint a keresztyén ember nem saját erejéből vagy jó cselekedetei révén, hanem egyedül személyes hite által és Isten kegyelméből nyerheti el az üdvösséget. A reformáció az istentisztelet középpontjába a bibliai igék magyarázatát, a prédikációt és az anyanyelvű gyülekezeti éneklést állította. A templomokat megtisz-

tította a középkori festményektől és szobroktól, s a szószéket (régiesen prédikálószéket) helyezte központi helyre. A reformáció nyomán az addig egységes nyugat-európai kereszténység kettészakadt. Jelentős tömegek maradtak továbbra is a római katolikus egyházban, amely a reformáció hatására maga is fokozatosan megújult. A reformáció követőit később összefoglalóan protestánsoknak nevezték el: Luther tanításainak követői az evangélikusok, Zwingli és Kálvin hívei pedig a reformátusok. A 16. századi reformátorok tanításaik terjesztésére Európa-szerte iskolákat és nyomdákat alapítottak.

Debrecen reformációja

A tehetősebb debreceni polgárok gyermekei már a 16. században eljutottak külföldi egyetemekre. Wittenbergből hazatérő diákok terjesztették először itt az 1530-as években Luther Márton tanításait. Enyingi Török Bálint földesúr hívta a városba Pápáról Bálint papot, aki a lutheri reformáció első jeles képviselője volt Debrecenben. A következő évtizedekben azonban a svájci reformáció képviselői is megjelentek, s a város túlnyomó többsége ennek az irányzatnak lett a híve.

Debrecen híres reformátorát, *Méliusz Juhász Pétert* választották a hazai református egyház első püspökévé. Az általa összehívott debreceni zsinat alkotta meg 1567-ben a református egyház szervezeti rendjét. Méliusz emellett jelentős író is volt: lefordította a Biblia több könyvét, s ő készítette az első magyar növénytani munkát is Herbárium címmel (Kolozsvár, 1572).

A líciumfa legendája

Debrecenben a Kálvin tér délnyugati sarkán látható az a természeti ritkaság, amelyhez a reformáció korát idéző legenda kapcsolódik. A történet szerint a 16. században ezen a helyen egy Ambrosius nevű katolikus pap vitázott a református Bálint

pappal. A vita hevében Ambrosius egy líciumvesszőt szakított le, majd a földbe szúrva ezt mondta: „Akkor lesz a ti hitetekből valami, ha ez a dudva fává nő.” Erre Bálint így felelt: „Akkor bizony fa lesz belőle.” És a gallyacska, természetével ellenkező módon, mára fává növekedett.

Huszár Gál nyomdája

Huszár Gál prédikátor 1561-ben *Méliusz Juhász Péter* hívására érkezett Debrecenbe. Szekerekre rakva magával hozta fából készült könyvnyomdáját is, s az ahhoz tartozó kézzel metszett ólombetűket. A nyomdát később a debreceni egyház és a város közösen működtette. Itt készült a 16–17. századi magyar nyelvű nyomtatványok jelentős része, a Kollégiumban használt tankönyvek is. Ez hazánk legrégibb nyomdája, s akárcsak a Kollégium, alapítása óta ez is megszakítás nélkül működik, ma Alföldi Nyomda néven.

A Debreceni Kollégium kialakulása

A város iskolája, amelyben a rektor (tanító) a latin nyelv alapjai mellett gyakorlati ismereteket is tanított a debreceni polgárok gyermekeinek, 1538-ban került reformátori irányítás alá. Első ismert rektorát 1549-ből ismerjük (Dézsi András). A Kollégium európai református iskolák (elsősorban Strasbourg) mintájára alakult ki. A szó mai jelentésével ellentétben nem egyszerűen bennlakást jelentett, hanem egy olyan többszintes oktatási intézményt, amelyben egymásra épült az elemi iskola két (később négy), a gimnázium hat és az akadémia (később főiskola) két-három osztálya. A Kollégium rektorai (később professzorai) csak az idősebb diákokat tanították, a kisebbek préceptorai (osztálytanítói) a tehetséges nagydiákok voltak. A Kollégiumot a városi tanács és az egyháztanács (presbitérium) közösen irányította. A város fizette a tanárokat, a tankönyvekért és az oktatásért viszont az egyház volt felelős.

A 16–17. század fordulójára a debreceni iskola a sárospataki és a pápai mellett a legjelentősebb hazai református kollégiummá növekedett.

A Szent András-templom

Debrecen jelképe a város főterén álló Nagytemplom. Helyén a középkorban a 13–14. század fordulóján emelt gótikus stílusú Szent András-templom állt. Ez a gyönyörű építmény 1564-ben égett le. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem támogatásával építették újjá, s mellé 1642-ben egy különálló tornyot emeltek vörös téglából. Ez volt a Veres torony, s benne helyezték el azt a hatalmas 50 mázsás harangot, amelyet I. Rákóczi György 1636-ban adományozott a városnak. A híres Rákóczi-harang, amelynek hangja a Hortobágyig hallatszik, az 1802-es tűzvészben megrepedt. Újraöntött változata ma is megtekinthető a Nagytemplom nyugati tornyában.

Debrecen város címere

A város címerének alapja a 16. században alakult ki, végleges formáját azonban csak a következő század végén nyerte el, amikor I. Lipót császár 1693-ban szabad királyi várossá nyilvánította Debrecent. A címerpajzs közepén a Krisztust jelképező zászlós bárány látható, amely a Biblia két testamentumát jelképező két nyitott könyvön áll. Háta mögött pálmafa emelkedik, feje fölött a poraiból újra meg újra megelevenedő, Napba tekintő főnixmadár látható. Ez a mitológiai elem az egymást követő tűzvészek nyomán ismételten talpra álló várost jelképezi. A címer alapmotívuma, a zászlós bárány, már a középkori Szent András-templom zárókövén is megjelenik, amelyet ma a Kollégium múzeuma őriz. Debrecen város címere, apró módosítással, közel száz esztendeje a Magyarországi Református Egyház címere is.

A debreceni diákköztársaság

A középkori európai egyetemeken tanuló diákok származásuk szerint közösségekbe, „gyülekezet"-ekbe szerveződtek, amit latinul cőtusnak hívtak, de debreceniesen cétusnak ejtettek. A reformáció központjában, Luther Márton városában, Wittenbergben, a 16. századi magyar diákok szintén szigorúan szervezett közösséget alkottak. Ez volt a mintája a későbbi debreceni diákköztársaságnak is.

A diákköztársaságban egészen a 18. század végéig a felsőbb tanulmányokat folytató, általában lelkésznek készülő diákoké volt a vezető szerep. A Kollégium néhány professzora szinte kizárólag a tudományoknak élt, a diákság életébe közvetlenül nem kívánt beleszólni.

A cétus tagjai évente vezetőt választottak maguk közül, akit széniornak neveztek. Helyettese volt a kontraszkriba. A melléjük választott tizenegy esküdt (jurátus) képezte az iskolai törvényszéket, amelynek ülésein mindig a szénior elnökölt. Az iskola törvénykönyve szellemében ők szabták ki hetente a büntetéseket. A leggyakoribb vétségek ezek voltak: a tanóra vagy a templomlátogatás elmulasztása, utcai csavargás, éjszakai kimaradás, falopás, kártyázás, hazudozás, borozás. A büntetések a megdorgálástól a vesszőzésen és karcerba (iskolai börtön) záráson át a kicsapatásig terjedtek. Utóbbira azonban csak igen ritkán került sor.

A magát igazgató debreceni cétus szigorú rendje a 19. század közepéig maradt fenn, később még egy évszázadon át egy-egy diákszoba közösségét nevezték cétusnak.

Diáktisztségek és napirend a Kollégiumban

A cétus vezetői (szénior, kontraszkriba) mellett sok más diáktisztség is kialakult a Debreceni Kollégiumban, hiszen a diákköztársaság maga szervezte meg a kisebb diákok tanítását, saját maga napirendjét, de a fűtést és az étkezést is. Ha sorra vesszük a diákok napi teendőit, megismerjük a fontosabb tisztségeket is.

Ébresztő

A régi századokban a debreceni diákok hajnali három órakor keltek, a bejárati kapu fölötti őrtorony kisebbik harangjának szavára. Először a diákgazda (ökonómus) szökken talpra. Szol-

gadiákja begyújt a kályhába, ő maga felölti az idősebb diákok kötelező viseletét, a tógát. Majd átsétál a szénior szobájába, s átveszi tőle a kapu kulcsát, amelyet előző este kilenckor adott le, mikor bezárta a Kollégium nagy tölgyfa ajtaját. Először a kapuhoz siet, ahol az éjjeli őrködéssel megbízott két vigil jelentést tesz neki. A vigileket ezután a nappali ajtónálló diákok, a janitorok váltják fel. A kapun bizony fényes nappal is csak a Kollégium polgárainak szabad áthaladniuk. Mivel a diákok és professzorok mind férfiak, asszonynép egyáltalán nem lépheti át az iskola kapuját.

A gazda ezután a napi ügyeletes diákkal, az apparitorral végigjárja az emeleti szintek negyven hálókamráját, amelyeket a diáknyelv latinosan palotáknak nevez. A rendetlen szobák lakóinak nevét az apparitor a fából készült apparitorlécre jegyzi fel. Büntetésüket a hetente ülésező iskolai törvényszék, a szédesz szabja majd ki.

Tanítás

Reggel hat órakor újra megkondul a kisharang, s megkezdődik a tanítás. A kisebb diákokat a tehetséges idősebbek, a préceptorok tanítják, a főiskolásokat a professzorok. Hét órakor van az első szünet. Ekkor az ifjúság templomba vonul istentiszteletre, majd tizenegy óráig folytatódnak a tanórák.

Étkezés

Délfelé mozgás támad a Kollégium udvarán: a diákok sorban állnak a kenyeret osztó panitor szobája előtt. A brúgónak nevezett jókora cipót a Kollégium maga sütteti a saját lisztjéből. Szegényebb diákoknak ennyi az egész napi eledele. A tehetősebbek házaknál főzetnek maguknak, s az ételt az ételesdiák, a kokvusz

hozza a szobájukba. Fizetsége az, hogy elfogyaszthatja a maradékot. Mások sorkosztra járnak debreceni polgárok házához, azaz naponta más-más családnál ebédelnek. Sokan külön étkezőterem híján a tantermekben fogyasztják el szerény ebédjüket. Nekik a lotor (mosogató) terít meg, aki büntetésként végzi szolgálatát, s az étkezés után el is kell mosogatnia. Végül van, aki a város piacán szerzi be élelmét. Kiszedi a brúgó belét, és a kofaasszonyokkal sűrű savanyú levest, vetrecét méret az üres cipóba, amit aztán így kanál nélkül is el tud fogyasztani.

A diákok alkalmilag hozzájutnak jobb falatokhoz is. A kémleléssel megbízott explorátor felkutatja, hol lesz esküvő, keresztelő vagy névnap, s a Kollégium énekes diákjai kántálással (éneklés) köszöntik az ünnepelteket. Szolgálatukért mindig megkínálják őket.

Szabadidő

Délután kettő és hat között újra tanulás van. Kivéve a pénteki napot. Ekkor ülésezik a diákok iskolai törvényszéke, a szédesz. A heti mulasztásokért itt szabják ki a büntetéseket. A diákság énekkara, a Kántus is ekkor tartja próbáit; a tűzoltó diákok testedző gyakorlatokat végeznek, mások pedig az önképzőkörökben a versírást és a szónoklást gyakorolják. Labdajátékokat is ekkor szabad játszani az iskola udvarán.

Esti takarodó

Este hét órakor a kisharang hívására az auditorium maximumban, azaz a nagy hallgatóteremben (előadóterem) esti könyörgésre, préceszre gyülekezik a diákság. Közös éneklés után a lektor a Bibliából felolvassa a napi igét, majd a prekó imádkozik. A záróének után mindenki a hálókamrákba vonul, s a gyertya fényénél még rövid ideig olvasgathat. Kilenc órakor az apparitor nyugovóra inti a diákokat. Két újabb vigil felváltja a kapunál a janitorokat. Az ökonómus bezárja a kaput, majd a kulcsot leadja a széniornak, és maga is nyugovóra tér. Éjszakára csend nehezedik az öreg falakra.

Tógátus és nem tógátus diákok

A diáktársadalomnak a régi időkben két rétege volt. A felsőbb tanulók (a mai főiskolások vagy egyetemisták) aláírásukkal kötelezték magukat a Kollégium törvényeinek megtartására. Ez a gyakorlat ma is él a lelkészi pályára készülő teológushallgatók körében. Valamikor ők töltötték be a magasabb diáktisztségeket, s préceptorként ők tanították a kisebbeket (mai gimnazisták vagy általános iskolások). 1831-ig nekik latinul tartották a professzorok az előadásokat. Ez volt a korabeli Európa közvetítő nyelve, hasonlóan a mai angolhoz. A legkisebbek természetesen magyarul sajátították el az írás-olvasás, számolás alapelemeit, de a gimnazista korúakra már kemény latin nyelvi tanulmányok vártak. A felsőbb tanulók kiváltsága volt az ősi diákruha, a tóga viselése, amiről tógátusoknak is nevezték őket.

A tóga

A tóga viseletét a debreceni diákok számára *I. Rákóczi György* erdélyi fejedelem rendelte el 1624-ben. Ez eredetileg egy bokáig érő fekete, kapcsos dolmány (kabát) övvel átkötve, melyet szintén bokáig érő zöld posztószűr (ujjatlan felső ruházat) takar sárga paszománnyal (sújtással) és szegéllyel. Ehhez társult még a hosszú, nyestprémes süveg, amelyet a diáknyelv egyszerűen sinkónak hívott, és a hosszú szárú bőrcsizma. Mivel a zöld és sárga a 17. századi Erdélyi Fejedelemség nemzeti színei voltak, a bécsi udvar a 18. század végén megtiltotta a szűr viselését. Egy időre a felsőrész is feketévé változott, ami ellen viszont a diákság lázadt fel. Végül 1845-ben megszűnt a tóga. Ezután Zrínyi-dolmányt viseltek a diákok. A 20. század közepén a gimnazisták diáksapkát is hordtak, amelyet az iskola jelvénye díszített. A mai kollégiumi diákok egységes ünnepi viselete a Bocskai-kabát.

A Kollégium és a magyar vidéki élet

A Debreceni Kollégium évszázadokon át sokféle szállal kapcsolódott a vidéki élethez. Többnyire innen érkeztek diákjai, és számos település Debrecenből kapott lelkészt és tanítót. A Kollégium idősebb diákjai nagy ünnepeken legációba mentek, azaz vidéki templomokban prédikáltak. Szüret táján pedig adománygyűjtő diákok járták az ország legkülönbözőbb vidékeit.

A Kollégium partikulái

A latin partikula szó jelentése részecske. Így nevezték a Kollégiumnak, mint anyaiskolának, vidéki fiókiskoláit. Ezek nemcsak rektort (tanító), hanem tantervet, tankönyvet, oktatási módszert is kaptak a Kollégiumtól. Debrecenhez hasonlóan Sárospataknak, Pápának és az erdélyi kollégiumoknak is megvoltak a maguk partikulái. A partikuláris iskolarendszer a tehetséggondozás kiválóan működő módja volt. A par-

tikulákat a magasabb színvonalon működő Kollégium fölfelé emelte, hiszen tehetséges diákjai ott tanulhattak tovább. Ugyanakkor a Kollégium két-három évre tanítói munkához tudta partikuláiban juttatni arra érdemes végzős diákjait, akik ezalatt eldönthették, maradnak-e a tanítói pályán vagy lelkészként szolgálnak tovább. A partikulák többnyire falusi elemi iskolák voltak, de idővel akadt közöttük olyan is, amely az elemi szint mellett a gimnáziumi rangot is elérte (Szikszó, Nagyszalonta, Nagykőrös, Hajdúböszörmény).

Debrecen partikuláinak többsége a Tiszántúlon működött, de szép számmal akadtak fiókiskolák a Duna–Tisza közén, sőt Baranyában vagy a Csallóközben is. Ismereteink szerint a Debreceni Kollégiumnak a 18. században 40 vármegyében összesen 584 leányiskolája volt.

Az 1848–49-es szabadságharc után, 1850-ben bevezetett osztrák tanügyi reform, az Entwurf minden iskolatípus számára szakképzett tanárok alkalmazását írta elő, s ez megpecsételte a partikulák sorsát. Egy részük igyekezett megfelelni az új előírásoknak, mások elsorvadtak. Több egykori partikula szellemi kapcsolata később is megmaradt a Kollégiummal. 1856–1948 között a Debreceni Kollégiumban ugyanis tanítóképző intézet is működött, így a legtöbb egykori partikula tanítóit továbbra is Debrecenben képezték. A Tiszántúl számos olyan településén működik ma újra református általános iskola, ahol valamikor a Debreceni Kollégiumnak partikulája volt (Törökszentmiklós, Túrkeve, Kisújszállás, Dévaványa, Kunmadaras, Kunhegyes, Karcag, Hajdúböszörmény, Balmazújváros, Tiszafüred).

Legáció

A Kollégium és a vidéki gyülekezetek közötti kapcsolat ma is elevenen élő formája a legáció. A latin szó követséget jelent. Legáció alkalmával a Kollégium diákjai – karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor – vidéki gyülekezetekbe látogatnak ünnepi követként. Ott ünnepi prédikációt tartanak, s egyúttal a Kollégium számára adományokat gyűjtenek. A Debreceni Kollégium legációs helyeinek száma a partikulákhoz hasonlóan mindig igen magas volt. A 18. század elején 19 vármegye 236 gyülekezete kért és várt nagy ünnepek alkalmával Debrecenből legátust. A hagyomány ma is él, a Kollégium lelkészi pályára készülő egyetemi hallgatói rendszeresen utaznak ma is legációba, s ez gyakorlati képzésük szerves része.

A legáció eredete

Zólyomi Dávid háromszéki kapitány volt az első, aki 1630 körül elvárta, hogy a Kollégiumnak szánt adományokat az iskola tógátus diákjai személyesen vegyék át a nagy egyházi ünnepeken, s ennek fejében prédikációval örvendeztessék meg a helyi gyülekezetet. A legáció ma is élő hagyománya tehát a 17. század folyamán debreceni közvetítéssel terjedt el a magyar református gyülekezetekben.

A legáció későbbi alakulása

A legációs helyek szétosztásánál később a tanulmányi eredményt és a magaviseletet vették alapul. Ez azért volt fontos, mert a legációs bevétel (legátum) egy része személyesen a legátust illette, s a tehetősebb gyülekezetekben nagyobb bevételhez lehetett jutni. A helyek szétosztása a legációs választás (elekció) alkalmával történt. A két választás közötti diákélet eseményeit egy-egy tehetséges verselő diák örökítette

meg humoros formában, s ezeket a választás előtt fel is olvasták. Ezek voltak az elekciós versek, de Debrecenben krónikának is nevezték őket. A krónikaírás hagyománya mára megszűnt, maga a legáció azonban még mindig él.

Csokonai mint legátus

A legátus alakja köré az elmúlt századokban adomák és legendák szövődtek. A nép a garabonciás diákokkal rokonította őket, s gyakran furcsa történetek keringtek róluk. Csokonai Vitéz Mihály egykori debreceni diák személyéhez több ismert legációs adoma is kapcsolódik. Az egyik ilyen eset a hagyomány szerint Földesen történt. A költő a helyi rektornál kapott szállást, akinek eladósorban lévő leányai voltak. Azok pajkosságból Csokonai Bibliáját szakácskönyvvel cserélték ki, aki ezt csak a szószéken vette észre, s szinte a torkán akadt a szó, amikor a megjelölt helyen ezt olvasta: „Ecetes…" A könyv ugyanis az ecetes uborka receptjénél nyílott ki. Az éles eszű diákot lélekjelenléte mentette meg a botránytól, hiszen alig észlelhető szünet után így folytatta a felolvasást: „Az ecetet pedig elvévén Jézus, így szólott: Atyám, a te kezedbe teszem le az én lelkemet, és meghala."

Természetbeni adományok gyűjtése: kápsálás és szupplikálás

A debreceni diákok a 19. század második feléig élelmezésükről maguk gondoskodtak. A természetbeni adományok – bab, borsó, szalonna, sonka, tojás, bor – gyűjtésének kétféle módja alakult ki. A kápsálás és szupplikálás szó egyaránt kéregetést jelent.

Kápsálásnak nevezték az őszi gyűjtést debreceni és környékbeli gazdáknál. Tógátus diákok felügyelete mellett a szolgadiákok ilyenkor maguk gyűjtötték a nekik szánt pénz- és terményadományokat.

A szupplikálás országos méretű, az előbbinél szervezettebb gyűjtést jelentett. A cétus vezetése „spárták"-nak nevezett körzetekre osztotta azokat a területeket, ahol a Kollégiumnak nagyobb számban voltak partikulái. Egy-egy adománygyűjtő út alkalmával a tógátus diákok már afelől is tájékozódhattak, hol van üresedő tanítói vagy lelkészi állás. Ez a tevékenység a 19. század végén elhalt, de a nincstelenség és az élelemhiány miatt a II. világháborút követő években a Kollégium diákjai újra szupplikálásra kényszerültek. Manapság a gyülekezeti osztálykiszállások és a Kántus kiszállásai kapcsolódhatnak össze pénzbeli adománygyűjtéssel.

Debreceni diákok külföldi egyetemeken - a peregrináció

A magyar református kollégiumok felső, úgynevezett akadémiai vagy főiskolai tagozata sosem érte el az európai egyetemek szintjét, legtehetségesebb diákjai ezért évszázadokon át külföldön egészítették ki hazai tanulmányaikat. Ezt a gyakorlatot peregrinációnak nevezzük, a szó jelentése ugyanis utazás, vándorlás.

A Debreceni Kollégium rektorai a 16. században szinte kivétel nélkül Wittenbergben tanultak. Némelyikük eljutott Kálvin János városába, Genfbe is. A 17. században Heidelberg, Oderafrankfurt, Bréma és Marburg német egyetemei, valamint a németalföldi Leiden, Utrecht és Franeker akadémiái voltak vonzóak. De többen eljutottak az angliai Oxford és Cambridge híres egyetemeire is. A 18. században Svájc egyetemi városai (Zürich, Bern, Bázel) mellett a német Göttingen vált a peregrináció célpont-

jává. A 19. században az előbbiekhez kapcsolódott Berlin, majd a 20. században több diák Amerikába is eljutott.

A külföldi tanulmányok mindig komoly anyagi áldozatot kívántak. Kezdetben főként a cétus pénztára és Debrecen városa támogatta ezeket az utakat. De voltak olyanok is, akik két-három esztendőn át vidéki rektorságot vállaltak, hogy megkeressék utazásuk költségeit.

A debreceni diákok külföldi tanulmányútjai jelentős mértékben gyarapították a Kollégium, és ezen keresztül az ország szellemi életét. A Kollégium híres professzorai Németországban, Svájcban, Hollandiában vagy Angliában ismerkedtek meg a korabeli tudomány és technika legfrissebb eredményeivel. Az iskola számára könyveket, a szertárak számára kísérleti fizikai és kémiai eszközöket hoztak magukkal.

A peregrináció gyakorlata ma is él Debrecenben. A lelkészi pályára készülő teológus diákok külföldi tanulmányait ma többnyire alapítványok és nemzetközi segélyszervezetek támogatják.

Külföldet járt debreceni polihisztorok

A régi századok Debreceni Kollégiumának számos olyan nagy műveltségű professzora volt, akik sokirányú külföldi tanulmányaik révén szinte a tudomány minden területéhez értettek, azaz polihisztorok voltak. Ilyen volt Maróthi György, Hatvani István vagy Kerekes Ferenc.

Maróthi György (1715–1744)
A Debreceni Kollégium kiváló diákjaként került előbb svájci (Zürich, Bázel, Bern), majd németalföldi (Groningen) egyetemekre. Zürichben a zenével, Hollandiában a kísérleti fizikával ismerkedett. Hét nyelvet tanult meg (héber, görög, latin, francia, német, holland, angol). Sok könyvvel tért haza, s ezeket jórészt a Kollégium könyvtárának ajándékozta.

Debrecenben a história (történelem) és a retorika (szónoklattan) tanára lett. Zürichi mintára ő alapította 1739-ben az első magyarországi négyszólamú énekkart, a ma is működő Kántust. Zenekart is szeretett volna szervezni, de korai halála ebben már megakadályozta. Professzorként a szemléltető oktatást pártolta, nevéhez kapcsolódik az első debreceni csillagvizsgáló távcső felállítása. Matematikakönyvet is írt (Arithmetica, 1743), amelyet hosszú ideig használtak: közel száz esztendővel később még Arany János is ebből tanult. E könyv emlékét egyik szólásunk is őrzi: „Annyi az Maróthi szerint is" – azaz pontosan annyi.

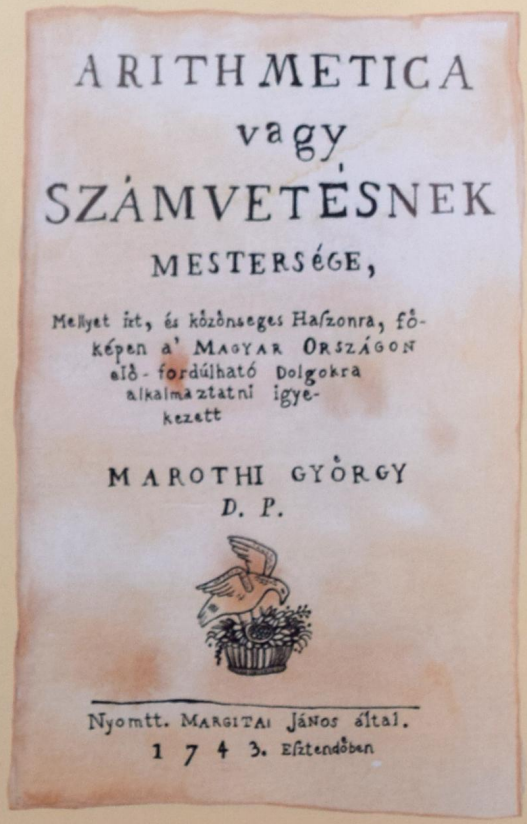

ARITHMETICA
vagy
SZÁMVETÉSNEK
MESTERSÉGE,

Mellyet írt, és közönseges Haſznra, főképen a' MAGYAR ORSZÁGON élő-fordúlható Dolgokra alkalmaztatni igyekezett

MAROTHI GYÖRGY
D. P.

Nyomtt. MARGITAI JÁNOS által.
1743. Eſztendőben

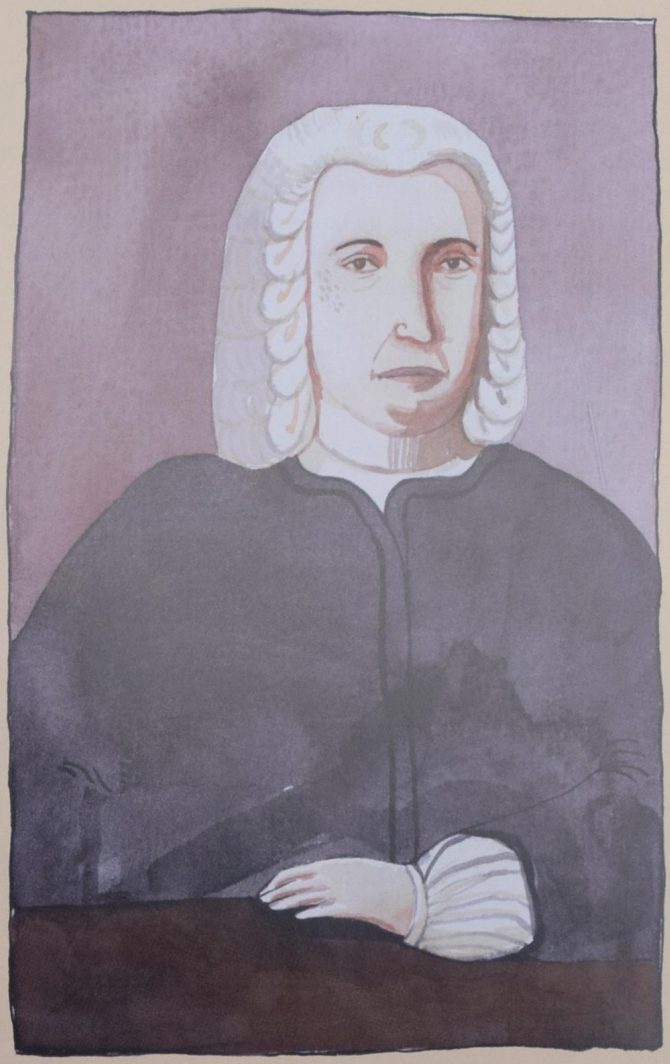

Hatvani István (1719–1786)
A rimaszombati könyvkötőmester fia debreceni tanulmányai után Svájcban (Bázel), majd Németalföldön (Leiden, Utrecht) járt egyetemre. A lelkészi mellett orvosi diplomát is szerzett. Debrecenbe visszakerülve egy egész sor tantárgyat oktatott: teológiát, erkölcstant, matematikát, fizikát, kémiát, botanikát, filozófiát, természetjogot. Javaslatára 1752-ben a Kollégiumban a beteg diákok számára betegszobákat különítettek el. Egy ideig felügyelője volt a debreceni és Bihar megyei gyógyszertáraknak is.

Elsőként végzett Debrecenben fizikai és kémiai kísérleteket. Nyugat-Európából rendelt kísérleti eszközeinek néhány darabját ma is őrzi a Kollégium múzeuma. Alakja köré már életében legendák szövődtek. Tréfás diákjai varázsló hírét költötték, azt terjesztették róla, hogy ördöngös, azaz a gonosszal cimborál. A róla szóló mendemondákkal az idősebb diákok fiatalabb diáktársaikat próbálták ugratni.

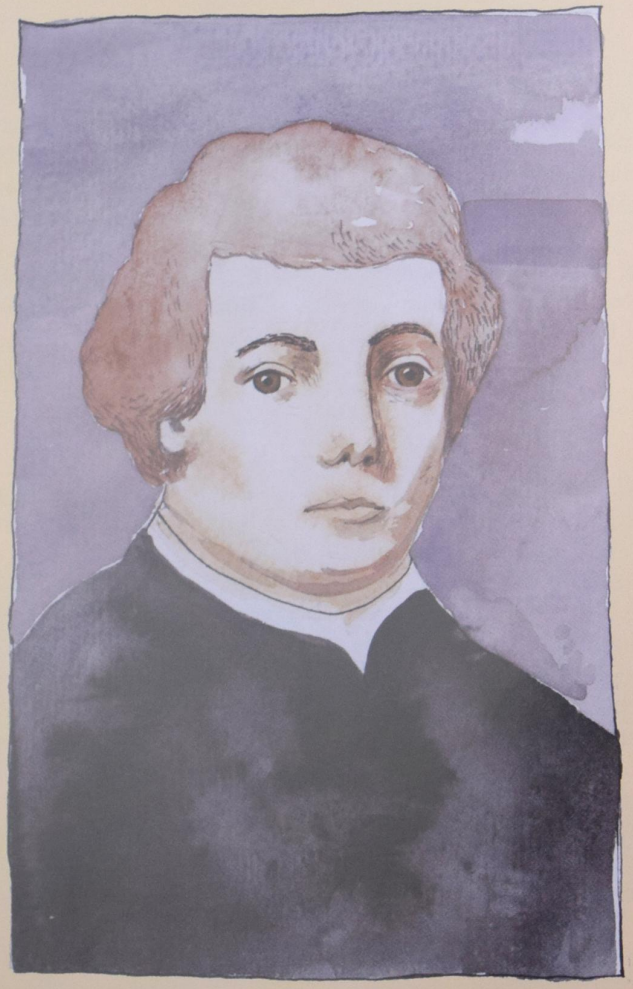

Kerekes Ferenc (1784–1850)
Jobbágy szülők gyermekeként került a Debreceni Kollégiumba. Itt préceptorként maga is tanította a kisebbeket. Ezután négy évig tanított a kisújszállási partikulában, s ezzel kereste meg külföldi tanulmányai költségeit. Bécsi és wiesbadeni egyetemi tanulmányait befejezve a szentpétervári egyetem hívta meg professzornak, de ő egykori iskoláját választotta. A Kollégiumban mértant, fizikát és ásványtant tanított. Európai hírű tudós volt. A komplex számokról írott dolgozatával a két Bolyait (János és Farkas) megelőzve nyert meg egy lipcsei pályázatot. Sorszámtan (Debrecen, 1845) címen logaritmustáblázatot adott ki. Pedagógiai, nevelési kérdések is foglalkoztatták; javasolta például a Kollégiumban hagyományos préceptori gyakorlat (a nagydiák tanítja a kisebbet) helyett a modern tanítóképzés bevezetését. Ennek érdekében 1825-ben a Kollégiumban pedagógiai tanszéket hozott létre, amelyből 1856-ban fejlődött ki a ma is működő tanítóképzés.

A Kollégium énekes diákjai - a Kántus

A debreceni diákéletnek kezdettől fogva lényeges eleme volt az éneklés. Temetéseken és egyéb jeles alkalmakon a régi Debrecenben rendszerint a Kollégium diákjai énekeltek. Szervezett kórussá azonban csak a 18. század első felében vált az énekkar, a ma is működő Kántus.

Az első Kántus

A Kántus működése legendás kezdetekre tekint vissza. 1739-ben pestisjárvány dúlt Debrecenben. A diákok többsége félelmében már régen elhagyta a várost. Néhányan maradtak itt csupán, akik a temetéseken énekléssel szolgáltak. A Kollégium legfiatalabb professzora, *Maróthi György,* aki az előző évben tért haza külföldi tanulmányútjáról, érdekes kísérletbe kezdett négy jó hangú diákkal. Szőnyi Benjámint, Weszprémi Istvánt, Szalatsi Mihályt és Dávid Ferencet négyszólamú éneklésre tanította, úgy, ahogy azt az előző években svájci templomokban látta. A kísérlet sikerült, létrejött az első hazai négyszólamú énekkar, a Kollégiumi Kántus.

A következő évben Maróthi professzor egy négyszólamú zsoltárkiadást jelentetett meg, zürichi mintára. A Kántus máig a „harmóniás" (többszólamú) zsoltáréneklést tekinti legfőbb feladatának.

Kollégiumi zenekar

A 19. század elején *Zákány József* professzor lett a kórus vezetője. Ő váltotta valóra Maróthi György másik álmát: a kórus mellé zenekart szervezett, amelyet „musicum Collegium"-nak neveztek. Hangszereket már a 18. században is használtak a Kollégiumban, elsősorban hegedűt. A 18. század végén már saját orgonája is volt az iskolának. A 19. század elején, amikor a Kollégium mai főépülete elkészült, a Kántus és a zenekar külön próbatermet kapott a 2. emeleten, amelyet Odeumnak neveztek. Itt a város közönsége számára már nyilvános előadásokat is szerveztek.

A Kántus újabb kori sikerei

A kórus első főállású karnagya Mácsai Sándor volt a 19–20. század fordulóján. Ekkor épültek meg a Debrecen környéki vasútvonalak, s így a környék több települése gyorsan elérhetővé vált. Mácsai felismerte a változásban rejlő lehetőséget, és a kórus számára gyülekezeti kiszállásokat szervezett. Ezek bevételéből igyekezett a kottatárat bővíteni. Utóda, Szigethy Gyula ismertette meg a kórussal Kodály Zoltán és Bartók Béla kórusműveit. Vezetése idején vált a Kántus férfikarból vegyes karrá, miután 1952-ben a Református Dóczy Leánygimnáziumot államosították, s így a Kollégium fiúgimnáziumába lányok is beiratkozhattak.
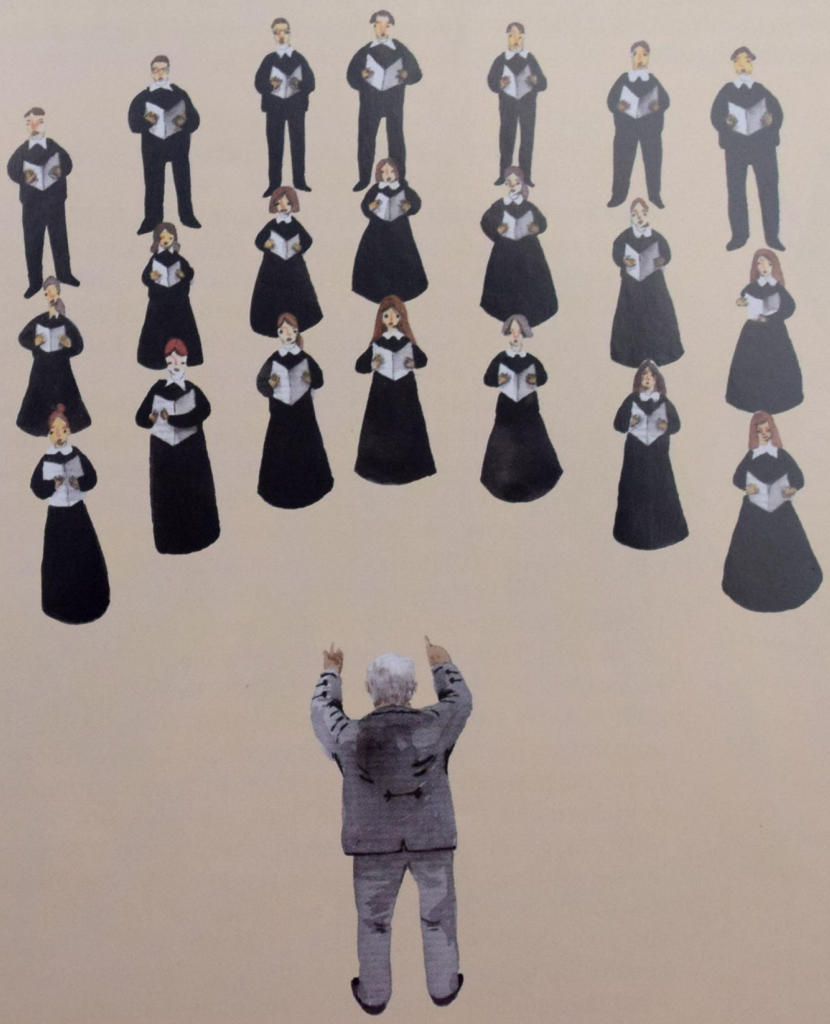
A Kántust 1967 óta *Berkesi Sándor* vezeti. Sikeres tevékenységének köszönhető, hogy a kórus az elmúlt évtizedekben hazai és nemzetközi téren is rendkívüli sikereket ért el, s 1984-ben kiemelt versenykórussá minősítették. Berkesi Sándor munkáját Liszt Ferenc-díjjal tüntették ki.